

DANMARK

Arbejdskampstudier – en vejledende oversigt

Af Bjarne Andersson og Niels Senius Clausen

Det er hensigten med denne oversigt i kortfattet form at give henvisninger til hjælpemidler/kilder til arbejdskampstudier – herunder en bibliografi over 70'ernes litteratur – suppleret med nogle betragtninger over en forskningsmæssig tilgang.

Litteratursøgning

Udgangspunktet for litteratursøgning vil være bog- og periodicafortegnelser: *Dansk Bogfortegnelse* samt *Dansk Tidsskrift-Index* og *Avis-kronik-index*. De to sidste er fra 1979 slået sammen i *Dansk Artikel-index*, som kommer månedsvis. For perioden 1970-1976 er lavet en litteraturliste på grundlag af ovennævnte fortegnelser, Hanne Stube: *Strejker, blokader, arbejdskonflikter* (Roskilde Universitetsbibliotek 1977). Ikke alt kan dog findes i de officielle fortegnelser. I de sidste 10 år er der særlig på venstrefløjen kommet en række udgivelser, som ofte må søges andre steder, f.eks. i Anne Svendsen m.fl.: *Venstreoppositionens skrifter 1968-71* (1974) efterfulgt af *Venstreoppositionens skrifter 1972, 1973, 1974* (1976) og *Venstrefløjens bogmarked 1975-juni 1978* (1978). Disse bliver månedsvis fulgt op af *Den røde Liste*, udgivet af Tidsskriftcentret, som også, indtil juli 1978, har udgivet *Tidsskriftorientering* – en indexering af danske og udenlandske tidsskrifter. For specialelitteraturens vedkommende kan henvises til: *Historiske specialer*. En bibliografi (1979) omfattende specialer skrevet på Historisk Institut i København, Århus og Odense frem til udgangen af 1977. Derefter kan man benytte ABA's tilvækstlister og Meddelelsers specialeoversigt.

Aviser/tidsskrifter

Langt den vigtigste informationskilde til de enkelte arbejdskampe er aviser og tidsskrifter. Hvis man skal tidsfæste en bestemt større konflikt, kan man som indgang bruge *Avisårbogen*, og derefter gå til de forskellige aviser. De fleste aviser registrerer som regel deres artikler, så de er til at finde frem gennem et mere eller mindre udbygget emneordsregister. *Information* f.eks. foretager fra sommeren 1977 fuld registrering, der systematiseres efter folkebibliotekernes decimalclassesystem med alfabetisk indgang på de enkelte konflikter. *Politiken* foretager en registrering på EDB, hvorfra man kan bestille samtlige artikler fra en given periode om et givet emne. På samme måde har de fleste andre aviser en systematisk indgang. Ifølge Margit Groths undersøgelse (se nedenfor) var *Land og Folk* den avis, der havde den mest fyldige omtale af strejker i den undersøgte periode (1969-72). *Socialistisk Dagblad* prioriterer i dag arbejdsmarkedsstoffet meget højt.

På *Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv* foretages klip fra *Information*, *Land og Folk*, *Socialistisk Dagblad*, *Aktuelt* og *Politiken* og også *Journalisthøjskolen* i Århus har en større udklipsamling.

Politisk Revy skriver om større og mere principielle arbejdskampe. Som indgang kan bruges det index, som kommer med mellemrum.

En forløbsbeskrivelse af de arbejdskampe, der har ført til dom i Arbejdsretten, kan findes i *Arbejdsrettens domme*, som kommer hvert år.

Statistik

Den officielle statistik findes først og fremmest i *Statistisk Årbog*, *Statistiske Efterretninger* og *Statistisk Tiårsoversigt*. Den overvejende del af den officielle statistik bygger på indberetninger fra Dansk Arbejdsgiverforening. Det giver en række mangler, som må afhjælpes med andre kilder. Antallet af strejker i Margit Groths undersøgelse er mellem 3 og 7 gange større end den officielle statistik angiver. I et appendix til sin undersøgelse diskuterer *Margit Groth* forskellige statistiske kilders værdi (se også *Kurt Leihardts* diskussion i denne årbog).

Organisationerne

Arbejdsmarkedsorganisationerne – fagforeninger, forbund og arbejdsgiverforeninger – ligger ofte inde med værdifulde oplysninger om konflikter, som vedkommende organisation har været involveret i. Man kan søge om adgang til organisationsarkivet samt bruge de trykte årsberetninger og kongresprotokoller. Jubilæumsskrifter kan også bruges, men de er ofte af tvivlsom kildeværdi. Ældre organisationsarkiver bliver tit afleveret til et centralt arkiv. Arbejdsgiverorganisationernes som oftest til *Erhvervsarkivet* og fagbevægelsen til ABA (se Henning Grelles oversigt).

Center for Fagbevægelsesstudier

En gruppe forskere, der arbejder med fagbevægelsesstudier, har oprettet et forum for debat og diskussion. *Center for Fagbevægelsesstudier* udsender nyhedsbreve og afholder seminarer. Gruppen er åben for alle aktive forskere og disse kan komme på adresselisten og få tilsendt nyhedsbrevene. Man skal blot henvende sig til Flemming Bahner, Roskilde Universitetscenter, Postbox 258, 4000 Roskilde. I næste nummer af *Meddelelser* (foråret 1980) vil der komme en mere fyldig omtale af *Center for Fagbevægelsesstudier*.

70'ernes litteratur

Mange brede værker om parti og fagbevægelse kan indeholde enkelte afsnit om arbejdskampe. I den følgende oversigt er der dog kun medtaget litteratur, som primært eller for større afsnits vedkommende beskæftiger sig med arbejdskampe. Arbejdsretslig litteratur er ikke medtaget.

En stor del af 70'ernes arbejdskamplitteratur er blevet til i forbindelse med aktuelle strejkekampe. I disse tilfælde er der kun sjældent tale om egentlig forskning, men mere om situationsbeskrivelser, uformidlet videregivelse af erfaringer og politiske manifestationer – ofte lavet af de strejkende selv eller i samarbejde med f.eks. akademikere. Denne litteratur kan betragtes som en omfattende materialesamling, hvorfor den medtages her. Tidsskriftartikler er kun medtaget i begrænset omfang.

Brede behandlinger

Der er kun lavet få studier af arbejdskampudviklingen over et længere tidsrum. Den bredeste fremstilling findes i Flemming Ibsen, Henning Jørgensen: *Fagbevægelse og stat 1. Den faglige organisering, arbejdskampe og staten, 1870-1930, 2. Den faglige kamp, statsindgreb og indkomstpolitik 1930-1978* (1979). Det må nok betragtes som den bedste introduktion til emnet, både historisk, metodisk og teoretisk.

For tiden lige efter 1. verdenskrig findes Finn Hauge Hansen: *Hovedorganisationerne og regeringens holdning til uroen på arbejdsmarkedet november 1918 - maj 1919*, speciale, ÅU (1976) samt Knud Knudsens artikel fra begyndelsen af 20'erne i denne årbog. Samme forfatter har i Årbog 6 (1976) beskæftiget sig med 30'erne (1931-34) gennem en række enkeltkonflikter. I Niels Georg Lundberg: *Fagbevægelsens holdning til statsindgrebet på arbejdsmarkedet 1933-1937*, speciale, ÅU (1971), analyseres forholdet mellem stat og fagbevægelse.

Arbejdskampene under besættelsen belyses i Hans Jørn Nielsen: *Besættelse og befrielse. Den danske arbejdsklasses historie 1940-46* (1977). For efterkrigstiden findes den bedste oversigt i Steen Bille Larsen: *Kommunisterne og arbejderklassen* (1977).

Herefter skal vi helt frem til 70'erne for at finde lidt bredere behandlinger. Karen Jespersen: *Strejkebevægelsen i Danmark marts 69-marts 70*, speciale, KU (1975) – for størstedelens vedkommende trykt i: *Socialistisk Politik* 5, 1976 og Margit Groth: *Strejker i Danmark 1969-1972. En empirisk analyse*. Nyt for Samfundsvidenskaberne 46 (1979). Karen Jespersen gennemgår og typologiserer de forskellige strejker, sætter dem ind i politisk/organisatorisk sammenhæng og undersøger sammenhængen mellem forskellige dele af arbejderklassens deltagelse i strejkerne og deres arbejdssituation. Margit Groth forsøger en mere omfattende typologisering på grundlag af et mere fuldstændigt statistisk materiale og sammenligner udviklingen i Danmark med en række andre europæiske lande.

Lisbeth Ougaard: *Faglige konflikter i den offentlige sektor i Danmark 1974-78*, Arbejdspapir nr. 27, Sociologisk Institut, KU (1979) tager sig af et område, hvor arbejdskampe først blev et begreb i 70'erne. Afhandlingen indeholder en meget nyttig kortfattet kronologisk gennemgang af samtlige faglige aktioner i perioden inden for den offentlige sektor.

Enkelte konflikter

De fleste historiske undersøgelser har været koncentreret om storkonflikterne (1899, 1920, 1925, 1956). Storlockouten 1899, der førte frem til Septemberforliget, er undersøgt af Niels Finn Møller: *Storlockout og Septemberforlig 1-2*, speciale, KU (1975) og på lokalt plan hos Dorrit Andersen: *Århus under storlockouten* (1970). Dorrit Andersen har også lavet kildehæftet: *Storlockout og Septemberforlig* (1974). Carsten Nielsen: *De 100 dage. Beretningen om borgerkrigen i Danmark, 1899* (1974) er skrevet som en journalistisk stemningsreportage.

Generalstrejken under påskekrisen i 1920 bliver grundigt behandlet af Adda Hæstrup: *Generalstrejken i 1920*, speciale, ÅU (1979) og storkonflikten i 1925 af Torben Peter Andersen: *Staten og storkonflikten i 1925* (1976) samt Tom Sinding: *Dansk Arbejdsmandsforbund under storkonflikten i 1925. Forspil, forløb, efterspil* (i: *Historie 1-2*, 1977). Torben Peter Andersen prøver at se konflikten i bredere samfundsmæssig sammenhæng, medens Tom Sinding inddrager yderligere materiale til belysning af splittelsen inden for fagbevægelsen. Arbejdsmandsforbundet meldte sig ud af De Samvirkende Fagforbund p.g.a. dets holdning under konflikten, men undersøgelsens pointe er, at DsF ikke handlede anderledes, end det tidligere havde gjort i lignende situationer.

Tidlige lokale strejker er beskrevet og analyseret af Erik Christensen: *Havnearbejderstrejke i Esbjerg i 1893*. Træk af arbejdsmændenes fagforenings første år i Esbjerg (1975) og Jørgen Pedersen: *Generalstrejken i Randers 1922* (1974). Endelig findes i Carl Heinrich Pedersen: *Fra klassekampens slagmark i Norden* (1973) beskrivelse af en række arbejdskampe i perioden 1918-1973.

Hans Kirchhoff har lavet en række detailstudier af de politiske auguststrejker i 1943, som nu er indarbejdet i hans doktordisputats, *Augustoprøret 1943*, 3 bd. (1979).

Storstrejkerne i 1956 er endnu ikke grundigt undersøgt. Bjørn Meidell: *DKP og storstrejkerne i 1956* (1976) er en kronologisk gennemgang af strejkeforløbet for specielt at blotlægge DKP's holdning. Per Bringsfjord m.fl.: *Arbejdskampen 1956* (1975) er et kildehæfte med avisuddrag.

Arbejdskampe i 70'erne

Den megen aktuelle kamplitteratur fra 70'erne skyldes selvfølgelig først og fremmest en stigende kampaktivitet, men også en række andre faktorer. Kampene har ofte haft principiel karakter: opgør med det fagretslige system, organisationsretten, retten til brug af blokadevåbnet, kampen for tillidsmanden, for bedre arbejdsmiljø osv. Samtidig er de principielle arbejdskampe i langt højere grad blevet godt pressestof. Oplysningerne når ud til flere – også fordi der nu oftere i forbindelse med en konflikt dannes en pressegruppe og støttegrupper, der sørger for indsamling af penge.

Mange af dette ti-års erfaringer er samlet i antologier og materialesam-

linger. *Politisk Revy* har samlet artikler i *Krisen, majstrejkerne og arbejdsløsheden*. En samling artikler om klassekampens udvikling i Danmark fra *Politisk Revy* fra november 1973 til november 1974 (1974) og *Kapitalismen i sumpen*. Artikler fra *Politisk Revy* fra november 1974 til januar 1976 (1976). Fra det livlige år 1975 foreligger i øvrigt følgende materialesamlinger, *Kapitalismens krise – arbejderklassens kamp*, udg. af Tværfag og Fagkritisk Front, Fagtryk 27 (1976), Finn Sørensen (red.): *Erfaringer fra strejkerne*. Et udvalg af artikler og ledere fra Arbejderbladet (1976) og Frede Jacobsen (red.): *Arbejdskamp '75* (1976) samt *Erfaringer fra arbejdskampe i 1975*, Arbejdersolidaritet (1976). En nyttig materialesamling udgivet af Tidsskriftcentret er *Formandsinitiativets konference november 1976* (1976).

Arbejderopposition. Magt og magtmisbrug i dansk fagbevægelse. En rapport ved Torgny Møller (1972) giver en facetteret beskrivelse af de fagoppositionelle strømninger og vilde strejker i begyndelsen af 70'erne, medens Philip Lauritzen (red.): *Blokade, frihed og tvang i Danmark* (1976) + tillæg (1977) samler diskussionen omkring brugen af blokadevåbnet med udgangspunkt i INFO- og Bækkelund-konflikterne. Jesper Due og Jørgen Steen Madsen kommer ind på nogle af de samme ting i *Vilkårene for den faglige kamp i Danmark* (1978).

Fagbevægelsens holdning til de mange vilde strejker diskuteres også i *Fagbevægelsen, aktionsenheden og strejkebølgen 1974/75*, projektrapport, RUC (1976) og *Dansk fagforeningspolitik set i forhold til strejkebølgen i 1974/75*, projektrapport, RUC (1976).

Andre lidt bredere undersøgelser beskæftiger sig med en enkelt branche. *Slagterirapport*. Slagterier, stramninger og strejker. Udarbejdet af Studenterfrontens slagterigruppe (1971) kan suppleres med John Braskhøj m.fl.: *Slagteriarbejdernes løn- og arbejdsvilkår 1945-1978*. Fagtryk 79 (1979), som bl.a. diskuterer strejkebevægelsen i 70'erne og Slagteriforbundets holdning til strejkerne.

Kvindens rolle i arbejds konflikter belyses i Toni Liversage og Karen Sjørup: *Den konflikt betød en masse for mig i: Kvinder i kamp, strejker og organisering i Europa og USA* (1976). Et eksempel på hvordan man søger at stække kvindernes faglige kamp fås i den såkaldte Thyra Nielsen-sag hos Jesper Due og Jørgen Steen Madsen: *Thyra Nielsen, Hurup. Beretning om hvordan arbejdsformidling og arbejdsgiver i et egnsudviklingsområde bekæmper faglig aktivitet* (1974) og i *Thyrapijecen*. Kvindearbejde og kvindesag nr. 6 (1977). I øvrigt kan man tit finde artikler om arbejdskampe på udprægede kvindearbejdspladser i tidsskriftet *Kvinder*.

Som tidligere nævnt er arbejdskampe i højere grad blevet mediebegivenheder. Det er behandlet i Anette Steen Pedersen m.fl.: *Arbejdskampe og proletarisk offentlighed*. Institut for Nordisk Filologi. KU (1975) og Lars Qvortrup: *Danmarks Radio og arbejdskampen*. En analyse af DR's behandling af benzinkonflikten i november 1976 (1977).

Enkelte konflikter i 70'erne

Det følgende er en kronologisk oversigt over materiale til enkelte konflikter – både litteratur og trykt materiale i ABA's emnearkiv (avisudklip, løbesedler, cirkulærer, strejkeaviser m.m.).

1971/72

Ålborg Værft

Jesper Due, Jørgen Steen Madsen: *Kampen for en tillidsmand* (1972)
Anton Kanstrup: *Kampen for en tillidsmand*. Ålborg Værft nov.-dec. 1971 (1976)
Læif Søndergaard Andersen m.fl.: *Ålborgstrejken* (1972)

Den kgl. Porcelainsfabrik

Erik Thygesen (red.): *Erfaringer fra en arbejdskamp*. Plattekonflikten på Den kgl. Porcelainsfabrik 1972-73 (1974)
Plattepigernes kamp (1974)
Derfor strejker vi: en gruppe studenter i kontakt med en gruppe arbejdere (1971) (Arbejdskampe fra 1969-71)

Politiken

Jesper Due, Jørgen Steen Madsen: *Strejkens sociologi* (1977), der primært er en gennemgang af forskellige samfundsvidenskabelige strejketeorier, indeholder en case-study af strejken på Politiken.

1973

Hope Computer

Philip Ingerslev: *Hope-sagen*: En dokumentation af samtlige faser i retssagen (1974)

1974

Sabroe ØB

Allan Andreassen, Hans Hornbech: *Smedene på Sabroe ØB* (1978)

Ota

Eva Simonsen: *Ota-strejken* (særtryk af Proletar nr. 7, 1974)
(andre konflikter: B & W, Lindø, B & O, postarbejdere og -chauffører, Fisker & Nielsen, Storno, Dansk Vandingsindustri, HT-chauffører – om alle disse konflikter er der materiale på ABA).

1975

Bækkelund Papirfabrik

Kirsten Moesgaard, Marianne Hedin: *Rapport vedrørende Bækkelund-blokaden*. Fagtryk 50 I (1977).

Claus Effersø m.fl.: *Bækkelund blokaden*. Periferispørgsmålet – kamp-tema for fagbevægelsen. Fagtryk 50 II (1977)

Anne Jensen: *Bækkelund blokaden*. St. Restrup (1976).

Materiale på ABA.

Skråfabrikken, Ålborg

Peter Madsen: *Strejken på Skråen*. St. Restrup (1975)

Dansk Vandingsindustri, Fredericia

En rapport om strejken på Dansk Vandingsindustri ved Fredericia. Kolding Højskole (1976).

Materiale på ABA.

Uniprint

Bjørn Meidell og Uniprintarbejderne: *Idag Uniprint – imorgen dig* (1975).

Omfattende materiale på ABA.

Pædagogerne

Pædagogkonflikten 75, en interview-undersøgelse. Fagtryk 29 (1975)

(andre konflikter: INFO, SAS, postarbejderne)

1976

Den kgl. Porcelainsfabrik

Allan Kjær Andersen m.fl.: *Arbejderbevidsthed og modorganisering*. En undersøgelse af plattepigernes kamp (1976)

Kvinder bevidsthed og arbejdskamp. Strejken på Den kgl. Porcelainsfabrik 1976, projektrapport, RUC (1976)

Meget omfattende materialesamling på ABA.

Føtex

Føtex fyrer. En rapport om konflikten hos Føtex. Kolding Højskole (1977)

Havnearbejdere, Århus

Havnearbejdet og den ny teknik – en konflikt, projektrapport, RUC (1979)

Benzin- og oliechaufførerne/HT-chauffører

Benzin- og oliekonflikten nov. 1976. Belysning af en strejke – dens forløb og fald, projektrapport, RUC (1979)

Jan Kåre Knudsen m.fl.: *En undersøgelse af benzin- og buschaufførernes leve- og arbejdsforhold med udgangspunkt i strejkerne i 1975 og 1976, speciale, ÅU (1979)*

Materiale fra HT-konflikten på ABA.

B & W

Ole Andersen m.fl.: *Strejken på B & W. VS Faglig skoling hft. 1 (1976)*

(andre konflikter: sømændene, sygeplejerskerne, Skjold Burne – materiale om alle disse konflikter på ABA)

1977

Marmorilik

Philip Lauritzen (i samarbejde med Torben Lodberg for Grønlands Arbejdersammenslutning): *Den sorte Engel – Grønlandernes første strejke (1978)*

Berlingske Tidende

Jan Stage: *Den Berlingske konflikt (1977)*

Steen S. Nørgaard m.fkl.: *Konflikten i og omkring det Berlingske Hus (1979) – tekstsamling.*

Filmen *De 141 dage* (Folkefilm-Dan-Ina)

ABA har en stor samling – bl.a. BT-klubbens materiale.

Scaniadam

Ib Hørlyck: *Scaniadamkonflikten. Blokade mod skruebrækkere (1978)*

Scaniadanklubben (red.): *Scaniadamkonflikten marts 1977 – januar 1978 (1978).*

Materiale på ABA.

Dannebrog Værft

Strejken på Dannebrog Værft A/S (1977). Meget materiale på ABA.

(andre konflikter: Politiken, Esbjerg Havn, Pædagogmedhjælper)

1978/79

På ABA er der trykt materiale om flg. konflikter: Hurtigruten Århus-Kalundborg, renovationsarbejderne, Fragtmandshallen, stilladsarbejderne, asfaltarbejderne, cementchaufførerne, Rømø-Sild-ruten, GNT-Automatic, Steins Laboratorium og Lynetten.

Arbejdskampanalyser og arbejdskraftreproduktion

Den litteratur, der foreligger om arbejdskampe, er – som det vil fremgå af ovenstående – i vidt omfang enten centreret omkring udviklingen af en konkret kamp eller omkring forholdet mellem fagbevægelse og stat. Det der nok mangler er, at debatten om arbejdskampenes konkrete og teoretiske status i en bred kriseanalyse gives mere konkrete former end det hidtil har været tilfældet. Vi finder det vigtigt at overveje en række teoretiske pointer i en tidlig fase af arbejdskampanalyserne. Diskussionen i denne årbog rører ved nogle af dem og er et godt forsøg på at afhjælpe noget af denne usikkerhed. Men hvis vi – via bøger, arkiver m.m. – skal give et billede af f.eks. 70'ernes danske arbejdskampe, står vi i lidt af det samme dilemma, som præger flere bidrag i denne årbog: hvad er en arbejdskamp, og kan denne kategori – hvis vi kan bestemme den teoretisk – indgå i en udviklingsmodel, der siger noget om kapitalens udvikling og lønarbejderens situation nu og et par – eller bare ét år frem i tiden?

Arbejdskampanalyser forstås i denne oversigt med udgangspunkt i, at det centrale felt er afbrydelser af eller indskrænkninger i den kapitalistiske værdiproduktion på grund af, at det »naturlige« arbejdskraftsalg/den brugsværdimæssige udnyttelse af arbejdskraften ikke opretholdes fuldt ud. For at analysere disse, kapitalistisk set irrationelle hændelser, er det nødvendigt både at bevæge sig inden for alene bestemmelser for kapitalistisk produktion og reproduktion samt at foretage en egentlig historisk analyse af værdistørrelsernes kvalitative fremtrædelse i givne konjunktuelle faser, hvori arbejdskampene finder sted. Kun sådan kan arbejdskampe forstås som reproduktionskamp med forskellige former og med forskellige reformistiske eller kapitaloverskridende elementer.

Det er med andre ord nødvendigt at rodfæste analyser af arbejdskampe i kritikken af den politiske økonomi, og ikke *udelukkende* – som også en række nyere arbejdskampanalyser gør det – at stille sig tilfreds med empiriske betragtninger over arbejdskampe som politiske manifestationer, som politisk adfærd i et interessedelte løse rum. Disse arbejdskampstatistikker har deres svage ... eller rettere særdeles svage side der, hvor kvantificering og operationalisering forveksles med begrebsdannelse, der hvor »formulempelse« af kollektivt indgæede arbejdsretslige aftaler kaldes *ulovlige* (og altså skaber allusion til straffelovsovertrædelser), der hvor de hårde nødvendigheds pres (manglende oplysninger eller manglende kilder) snarere end ønsket om udfoldelsen af en teori bestemmer arbejdskamptypologiseringen. Disse analyser, der er knyttet til den politiske sfære, kan i bedste fald give et indblik i den erfaringsoparbejdning og kollektive kamperfaring, der som *erfaringsprocesser* m.h.t. alternative samarbejdsformer, alternative produktionsorganiseringer kan styrke lønarbejderne i den fortsatte kamp.

Vi mener som sagt, at det er vigtigt at anskue arbejdskampe i en bred sammenhæng. Krisen er slået igennem på alle de fronter, som lønarbej-

derne for nogle få år siden anså for at høre til »privatlivets fred«, hørende til den private regenerationsssfære eller reproduktionsssfære. Lønarbejderne – såvel de statsligt som de privat ansatte – oplever i stadig stigende grad, at de traditionelt fagforeningsorganiserede reproduktionskampe (om løn, ferieordninger, pensioner etc.) ikke er tilstrækkelige til at bremse endelige afværge en reallønsnedgang. Lønarbejderne gennemlever i krisen et opbrud i de traditioner, der har præget kampformerne i de parti- og fagforeningsmæssige interessesammenhænge. Der kræves f.eks. to lønarbejderindkomster for at opretholde et tidligere »almindeligt« reproduktionsniveau, omkostningerne stiger og kvaliteten falder for de statsligt organiserede reproduktionsfunktioner, boligudgifterne spec. i højrentebyggeriet eksploderer, og der er – gennem den voldsomme stigning i kvindernes erhvervsfrekvens – sket en strukturel forandring af arbejdsmarkedet og en stor del af lønarbejdernes måde at opfatte dets funktion på.

Hvis vi på et mere alment niveau vil udtale os om regenerationsssfæren og de kampe, der foregår der, er det vigtigt at se på forskydningerne i lønarbejdernes kampformer. Det er såvel hoved- som kropsløst at se arbejdskampe som lønarbejdernes fornemste og eneste våben i klassekampen. Der behøves en medrefleksion af hele feltet, uden at bilde sig selv ind, at denne bredere analytiske ramme giver os de nye *revolutionære* bevægelser (i statistisk form sågar), der kan gøre op med reformismen i dele af arbejderbevægelsen. Der behøves en medrefleksion også af den daglige, »lille« sjældent omtalte arbejdskamp, hvor f.eks. typografer på de store dagblade under forhandlinger om husaftaler bliver angrebet af en kraftig forkølelse, der får dem til at nyse ind på papirbanerne med katastrofale resultater. Husaftalen glider igennem og epidemien holder op.

De »nye« bevægelser vi har peget på ovenfor behøver ikke at betegne reformismens sammenbrud, men kan være og er sandsynligvis underkastet en udvikling, der gør dem til et led i en kapitalaffirmativ tilpasning af lønarbejderne til de fremtidige samfundsmæssige produktions- og reproduktionsbetingelser. Det er gennem kritikken af de kapitalistiske samfundsmæssiggørelsesformer, at alternativet til den kapitalistiske hverdag (incl. arbejdet) kan konkretiseres.¹ Oversigten i begyndelsen af denne artikel bliver derfor, så vidt vi kan se, et *analytisk hjørne* af produktionskampdiskussionen, og denne årbog som helhed gør det klart, at dette hjørne (arbejdskampe) i sig selv er belastet af voldsomme problemer. Det er i arbejdskampanalyser vigtigt at beskæftige sig med, hvordan arbejdskraftreproduktionen fremtræder på samfundets historiske overflade –

1. For en kort introduktion til diskussionen omkring opløsningen af reproduktionskampens traditionelle organisatoriske former se: Merete Bingen-Jakobsen, *Levevilkårsforskning og reproduktionsanalyser*, RUC, 1979.

som arbejderfamiliens fysiske og sociale livssituation – og se på den strukturelle reformisme, der udspringer både heraf og af arbejderklassens politiske og faglige organisering. Uden en nøje historisk placering af disse forhold er det ikke muligt at forstå udviklingstendenserne i den kapitalistiske arbejdskamp, i reproduktionskampen. Med andre ord, også at forstå udviklingstendenserne i reformismen.